

Foto: Herbert Wiggerman

‘Erg’ wordt voor iedereen even erg

De ernst van problemen meten

Door Machteld van der Pijl

Er bestaan allerlei vragenlijsten om te bepalen wat er aan de hand is als een kind of jongere voor hulp bij bureau jeugdzorg terechtkomt. Maar hoe bepaal je hoe ernstig het probleem is? ‘Ernst’ is een subjectief begrip. Wat voor de één een ernstige situatie is, is voor de ander misschien nog niet zorgwekkend. Het Nederlands Jeugdinstituut ontwikkelde een instrument om de ernst van problemen te meten: de Standaard Taxatie Ernst Problematiek (STEP). Uit onderzoek blijkt dat dat instrument betrouwbaar en bruikbaar is.

Jeugdzorgmedewerkers krijgen te maken met veel verschillende probleemsituaties, waarbij ze na een paar gesprekken moeten inschatten wat er aan de hand is én hoe ernstig het is. Op grond daarvan moeten ze besluiten welke hulp er verleend moet worden. Ze maken die afweging op basis van hun kennis en ervaring.

Verskillende beroepskrachten geven echter een verschillende invulling aan het begrip ‘ernstig’. De een denkt daarbij aan de complexiteit van het probleem, de ander aan het leed dat erdoor ontstaat en weer een ander aan de grote moeite die het kost om het probleem op te lossen. Het oordeel is afhankelijk van de expertise van de beroepskracht, van de informatie die hij verzamelt en van het gewicht dat hij aan die informatie toekent.

Een voorbeeld uit de praktijk: bij bureau jeugdzorg komen via de GGD en van buurtbewoners zorgelijke berichten binnen over de 13-jarige Jimmy.

Jimmy woont thuis bij zijn moeder. Zijn jongere broer en zus wonen bij zijn oma. Met zijn vader heeft het gezin sinds enkele jaren

geen contact meer. Het huis waar Jimmy met zijn moeder woont, wordt binnenkort ontruimd wegens een enorme huurachterstand.

Jimmy's moeder heeft last van psychiatrische problemen en werd daarvoor een jaar geleden gedwongen opgenomen. Toen is voor Jimmy een voorlopige ondertoezichtstelling uitgesproken en is hij in een crisisopvang geplaatst. Na enkele weken kon hij bij zijn tante terecht. Toen zijn moeder weer naar huis ging, mocht Jimmy naar haar terug.

Jimmy is een rustige jongen. Zijn gedrag is meestal terughoudend; hij is geen prater en uit zijn gevoelens moeilijk. Door veelvuldig schoolverzuim had Jimmy een grote achterstand opgelopen. Tijdens de uithuisplaatsing heeft hij die achterstand grotendeels ingehaald. De crisisopvang omschreef hem als een vriendelijke, sociaal vaardige jongen die zich op een positieve manier inzet. Ook zijn tante ziet hem als een prettige jongen. Hij stelde zich in haar gezin op een positieve manier op en hield zich aan regels en afspraken.

Nu komen berichten binnen dat Jimmy 's avonds over straat zwerft en dat zijn moeder hem soms pas om tien uur bij een internetcafé komt ophalen. De GGD meldt dat zijn moeder nauwelijks meer thuis is, door de stad zwerft, drugs gebruikt en Jimmy alleen achterlaat in de stad. In de gesprekken met Jimmy en zijn moeder bevestigen zij die signalen.

Welke problemen er zijn is duidelijk. Het is tijd om te bedenken welke zorg Jimmy nodig heeft. Een hulpmiddel daarvoor is de Standaard Taxatie Ernst van de Problematiek (STEP).

Zodra een beroepskracht door het voeren van gesprekken met de cliënt en andere betrokkenen een goed beeld heeft van de situatie kan hij de STEP inzetten als ondersteuning van verdere besluitvorming.

Ernst van de situatie

Het achterliggende idee van de STEP is dat de ernst van een situatie wordt bepaald door een combinatie van vier aspecten: de abnormaliteit van gedrag, zogenaamde bijdragende factoren, gevolgen van probleemgedrag en kwaliteit van leven (Van Yperen en anderen, 2006).

Het eerste aspect is de mate waarin het gedrag van het kind afwijkt van wat als normaal geldt. Jimmy zit regelmatig tot 's avonds laat in het internetcafé en hij verzuimt vaak van school. Voor een jongen van 13 jaar is dit geen normaal gedrag.

Als tweede zijn er de risicofactoren die de kans op problemen

vergroten en beschermende factoren die de kans juist verkleinen. De moeder van Jimmy heeft veel problemen en kan daardoor de opvoeding van haar zoon niet goed aan, maar tegelijkertijd heeft Jimmy wel een tante die zich bemoeit met de opvoeding en een oogje in het zeil houdt. Ook lijkt Jimmy normale sociale vaardigheden te hebben.

Het derde aspect wordt gevormd door de gevolgen van de problemen, bijvoorbeeld de mate waarin er een achterstand in de ontwikkeling ontstaat door de situatie.

Het laatste aspect is de kwaliteit van leven, zoals de leefomstandigheden en het welbevinden van de jongere. De dreigende ontruiming door huurachterstand zal een verslechtering van Jimmy's leefomstandigheden betekenen en daardoor zeer waarschijnlijk ook de ernst van de situatie vergroten.

De STEP

De STEP geeft inzicht in de ernst van de gehele situatie en van de problemen op verschillende leefgebieden. De STEP bestaat uit een lijst van 21 vragen over de cliënt en zijn omgeving. Ze zijn verdeeld over zes schalen: het functioneren van het kind, de kwaliteit van de omgeving, de zwaarte van de benodigde zorg, de urgentie van die zorg, de risico's voor het kind als er geen hulp komt en de risico's voor de omgeving als er geen hulp komt. Op elke vraag moet een antwoord komen op een schaal van 1 – bijvoorbeeld geen of kortdurende problemen – tot 5 – een zeer ernstige situatie. In de handleiding van de STEP staan aanwijzingen voor de score die bij een bepaalde situatie hoort. Na het invullen en optellen van de scores ontstaat er per schaal een beeld van de ernst van de situatie.

STEP-schalen

De STEP bestaat uit zes schalen. De laatste twee, de risicoschalen, kunnen eventueel weggelaten worden als er een apart risicotaxatie-instrument wordt gebruikt.

Twee schalen gaan over de zwaarte van de problemen:

- Functioneren jeugdige – De schaal bevat vragen over het persoonlijk functioneren, de duur van de problemen, de mate waarin het kind van slag is en de mate waarin de problemen het functioneren in het dagelijks leven belemmeren en anderen belasten.
- Kwaliteit omgeving – De schaal bevat vragen over de kwaliteit van de opvoedingsomgeving en de overige omgeving, zoals de kinderopvang, de

school en de buurt, en over de sociale steun die ouders en anderen geven. Twee schalen gaan over de zorgzwaarte en urgentie:

- Zwaarte zorg – De schaal bevat vragen over de zorg die volgens de invuller nodig is en hoe lang die zorg moet duren.
- Urgentie zorg – De schaal bestaat uit één vraag: is er acuut hulp nodig of kan die zonder veel problemen uitgesteld worden? Twee schalen gaan over risico's:
- Risico jeugdige – De invuller moet inschatten hoe het kind na zes maanden zal functioneren als er geen hulp komt. Worden de problemen erger, blijven ze gelijk of verdwijnen ze wellicht?
- Risico omgeving – De invuller geeft aan in hoeverre hij negatieve gevolgen voor de omgeving verwacht als er in de komende zes maanden geen hulp wordt verleend.

De STEP is vooral bedoeld voor beroepskrachten die werken bij bureau jeugdzorg, zowel in de toegang tot de vrijwillige hulpverlening als in de jeugdreclassering en de jeugdbescherming. In de toegang tot de vrijwillige jeugdzorg wordt de STEP ingevuld na het laatste gesprek met de cliënt en voordat het indicatiebesluit genomen wordt. De jeugdreclassering en jeugdbescherming vullen de STEP in vlak voor het opstellen van het plan van aanpak of het hulpverleningsplan.

Voor het opstellen van een plan van aanpak is essentieel dat de beroepskracht onderscheid weet te maken tussen het functioneren van het kind en de invloed van de omgeving op zijn problemen. Maar soms is het moeilijk het functioneren van het kind los te zien van de kwaliteit van zijn omgeving of opvoeding. De STEP verheldert waar de problemen vandaan komen of waar zich de ergste problemen voordoen, zodat de hulp zich daarop kan richten.

Het invullen van de STEP vervangt niet het professionele oordeel van de beroepskracht, maar ondersteunt het. Beroepskrachten zijn verantwoordelijk voor het verzamelen van de benodigde informatie en zij moeten nog steeds zelf een inschatting maken van de situatie en de problemen van de cliënt. De informatie die ze gebruiken voor het invullen van de STEP komt uit gesprekken met het kind, de ouders en andere betrokkenen, eventueel aangevuld met de uitslag van vragenlijsten als de *Child Behavior Checklist* (CBCL) en de *Strengths and Difficulties Questionnaires* (SDQ).

De vragen van de STEP geven wel richting aan de informatie die de beroepskracht bij zijn cliënt moet inwinnen. De STEP ordent daarna de informatie en het beeld dat hij hiermee heeft verkregen. De scores

op de STEP kunnen helpen bij het te nemen besluit voor vervolgstappen en onderbouwen dat besluit. Het instrument helpt beroepskrachten dus om een gestructureerd professioneel besluit te nemen in plaats van een subjectief, ongestructureerd oordeel.

In het geval van Jimmy is het duidelijk dat er iets mis is: hij verzuimt van school, zwerft over straat en zijn thuissituatie is problematisch. Maar er zijn ook punten die goed gaan: Jimmy is een sociale jongen, hij kan hard werken op school en er zijn mensen die om hem geven. De ingevulde STEP voor Jimmy laat dan ook zien dat het functioneren van Jimmy zelf ‘matig’ scoort. Negatieve punten zoals zijn schoolverzuim en het veelvuldig op straat rondzwerven worden gedeeltelijk gecompenseerd doordat Jimmy positieve karaktereigenschappen heeft en tijdens zijn uithuisplaatsing heeft laten zien dat hij de vaardigheden heeft om normaal te functioneren. Op de schaal Kwaliteit omgeving scoort Jimmy ‘slecht tot zeer slecht’. De moeder van Jimmy biedt namelijk weinig structuur en de woonomgeving is instabiel. De steun die hij ontvangt van zijn tante compenseert deze negatieve punten minimaal.

Bruikbaar en betrouwbaar

De afgelopen jaren heeft het Nederlands Jeugdinstituut onderzocht of de STEP werkelijk de ernst van situaties meet en of de STEP goed te gebruiken is binnen de jeugdhulpverlening, jeugdreclassering en jeugdbescherming. Na een eerste onderzoek in 2003 begon in 2006 een tweede onderzoekstraject, bestaande uit drie onderzoeken: naar het gebruik van de STEP bij de jeugdbescherming en jeugdreclassering; naar de zogenaamde interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de STEP; en naar de voorspellende en evaluatieve waarde van de STEP.

Aan de drie onderzoeken werkten in totaal 139 beroepskrachten mee, werkzaam bij zes bureaus jeugdzorg en de William Schrikker Groep. De onderzoeken zijn eind vorig jaar en begin dit jaar afgerond.

In het eerste onderzoek, naar de bruikbaarheid van de STEP binnen het gedwongen kader van jeugdbescherming en jeugdreclassering, zijn de validiteit – meet het instrument echt wat het zegt te meten – en de hanteerbaarheid – vinden beroepskrachten de vragenlijst bruikbaar in hun dagelijks werk – onderzocht. Uit het onderzoek bleek dat de STEP goed te gebruiken is om de ernst van problemen te meten. De vragen over het risico voor het kind en het risico voor de omgeving hebben echter weinig meerwaarde. Voor het inschatten van verschillende risico’s gebruiken beroepskrachten al

andere meetinstrumenten, waar de STEP niet veel aan toevoegt. Het invullen van de eerste vier STEP-schalen volstaat om een goed beeld van de situatie te krijgen (Van der Pijll en anderen, 2009).

In het tweede onderzoek werd antwoord gezocht op de vraag of de STEP een betrouwbaar instrument is, dat nauwkeurig en zuiver meet. De vragen van een instrument moeten zo duidelijk en helder zijn dat het niet uitmaakt wie ze invult, of in wat voor stemming de beroepskracht op dat moment is. Om deze interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te meten hebben tachtig beroepskrachten uit de jeugdbescherming, de jeugdreclassering en de vrijwillige hulpverlening de STEP ingevuld voor dezelfde casussen. Er bleken geen grote verschillen te zitten in hun scores. Daaruit blijkt dat de STEP een betrouwbaar instrument is (Eijgenraam en anderen, 2008).

De vraag of het gebruik van de STEP leidt tot een goede indicatie is getoetst in het derde onderzoek. Daarbij is bekeken of de scores op de STEP overeenkomen met de later geïndiceerde zorg. Er blijkt inderdaad een grote samenhang te zijn tussen de uitkomsten van de STEP en de later verleende zorg, vooral als het gaat om de keuze tussen geïndiceerde jeugdzorg en lokale jeugdvoorzieningen zoals het maatschappelijk werk en de jeugdgezondheidszorg. Ook kan het instrument redelijk goed aangeven of er sprake zal zijn van een verblijf in een residentiële instelling of van een ambulant aanbod.

Verder is in het derde onderzoek gekeken of de STEP bruikbaar is om het effect van de verleende zorg te bepalen. Ook daarvoor lijkt het instrument geschikt. De meeste schalen zijn gevoelig genoeg om veranderingen in de ernst van de situatie te meten. De met de STEP gemeten verandering is gelijk aan de verandering volgens andere instrumenten (Van Yperen en anderen, 2009).

Voor iedereen even erg

Een groot voordeel van het gebruik van de STEP is dat iedereen het over hetzelfde heeft als er in termen van ernst gesproken wordt. Als met behulp van instrumenten of gestandaardiseerde classificaties ook de aard van het probleem is vastgesteld, hoeven bij het samenwerken en overdragen van informatie nog maar relatief weinig gegevens te worden uitgewisseld om het over hetzelfde te hebben. Spraakverwarring of verschillende inschattingen van aard en ernst van de probleemsituatie wordt daardoor zo veel mogelijk tegengegaan.

Het is vervolgens belangrijk om professionele richtlijnen te ontwikkelen over de meest effectieve hulp bij een bepaalde aard en ernst

van problemen. Normen vaststellen bij de verschillende ernstscores kan daarvan een onderdeel zijn. Met zulke normen leg je de grenzen vast: hoe moet de beroepskracht bij welke score ingrijpen? Op dit moment zijn die vuistregels er nog niet, daarvoor moet de STEP voor veel meer cliënten ingevuld zijn en moet meer onderzoek verricht worden.

Evaluatie van de hulp

De STEP kan verder bijdragen aan het meten van de effectiviteit van de jeugdzorg. Dat wordt in de jeugdzorg steeds belangrijker. De problemen van de cliënt moeten door de juiste zorg minder erg worden. Omdat de STEP de ernst weergeeft in scores, zullen die scores na enige tijd afnemen als de hulp effect heeft. Het vergelijken van de STEP-score voor aanvang van de hulp en na verloop van tijd laat zien hoe de ernst van de situatie is veranderd doordat er hulp verleend is. En omdat het verminderen van de ernst van problemen een belangrijk doel van hulpverlening is, kan daarmee dus aangetoond worden hoe effectief de hulp was.

Omdat de STEP voor de verschillende aspecten van een situatie scores geeft, is ook in één oogopslag duidelijk waar zich verbeteringen hebben voorgedaan: in het functioneren van het kind, in zijn omgeving, of op beide gebieden.

Degeene die voor aanvang van de hulp de STEP heeft ingevuld, de medewerker van bureau jeugdzorg, heeft niet altijd zicht op de stand van zaken als een aantal maanden hulp is verleend of als die hulp is beëindigd. De zorgaanbieder heeft dat beeld meestal wel. Daarom kan ervoor gekozen worden om de zorgaanbieder de tweede afname van de vragenlijst te laten doen. Juist doordat gebleken is dat iedereen de STEP op dezelfde manier invult, levert dat een goed beeld op van de veranderingen in de ernst van de situatie.

De brancheorganisaties, ministeries en het Interprovinciaal Overleg (IPO) hebben afspraken gemaakt om de STEP op deze manier te gebruiken. Ze hebben negen prestatie-indicatoren voor de jeugdzorg vastgelegd, die moeten aantonen in hoeverre vastgelegde doelen van de jeugdzorg behaald zijn. De indicator voor de vermindering van de ernst van de problematiek wordt gemeten met de STEP-schalen over het functioneren van de jeugdige en de kwaliteit van de omgeving. De schalen over de zorgzwaarte en de urgentie van de zorg vormen de indicator voor de doorstroom naar lichtere of zwaardere zorg.

In de loop van dit jaar zullen alle bureaus jeugdzorg en jeugdzorginstellingen gaan werken met de prestatie-indicatoren en zal

dus de STEP behoren tot het vaste pakket van te hanteren instrumenten in de jeugdzorg.

Verder lezen

Eijgenraam, K., Yperen, T. van, Pijll, M.D. van der, Lekkerkerker, L., Post, F., & Graaf, M. de (2008). *Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid Standaard Taxatie Ernst Problematiek (STEP)*.

Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut. Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Pijll, M. van der, Yperen, T. van, Eijgenraam, K., Schouten, R. & Chênevert, C. (2009). *Het gebruik van de STEP bij hulp in een gedwongen kader*. Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut.

Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Yperen, T. van, Berg, G. van den & Eijgenraam, K. (2003). *Standaard Taxatie Ernst Problematiek (STEP). Derde deelrapport in het project 'Registratie ernst van de problematiek'*. Utrecht, NIZW Jeugd. Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Yperen, T. van, Berg, G. van den, Eijgenraam, K. & Graaf, M. de (2006). *(Quick)Step. Snelle Standaard Taxatie Ernst Problematiek. Handleiding*. Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut.

Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Yperen, T. van, Pijll, M. van der, Schouten, R., Chênevert, C. & Eijgenraam, K. (2009). *Voorspellende en evaluatieve waarde van de Standaard Taxatie Ernst Problematiek (STEP)*.

Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut. Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Machteld van der Pijll (m.vanderpijll@nji.nl) is medewerker van het Kenniscentrum van het Nederlands Jeugdinstituut.